

ԿԱՐՄԻՐ ՇԱՐԱՆԸ

«Ոչինչ կայ այնքան բեղմնավոր
որքան արիւնք՝ սերունդներու եւ
դարերու համար»:

Երբ կը խօսինք Վարդանանց ոգիւի և
դերի մասին, Հերոսամարտի 1500ամեակի
առիթով, չենք կրնար չհիանալ մարդերու
վրայ, որոնք ոգին եղան այդ սխաղագոր-
ծութեան:

Սրտառուչ ըլլալէ աւելի՝ գեղեցիկ է
կարմիր շարանը Աւարայրի նահատակնե-
րուն, կարմիրն Վարդանի առաջնորդու-
թեամբ: Մամիկոնեան տունը հինգ դարեր
շարունակ, քրիստոնեայ Հայաստանի զին-
ուորական կորովի մարմնացումը եղաւ,
արեան ուղիներէն տանելով Հայուն սըր-
բութեան և ազատութեան կարմիր դրօշը:

Դիւրին չէ գտնել ուրիշ ազգերու պատ-
մութեան մէջ իշխանական տուն մը, նման
Մամիկոնեաններու, որոնց ասպետական
զէնքի շօնագով լեցուած ըլլայ Պատմու-
թիւնը: Մամիկոնեանները կանխած են մեր
մէջ Միջին դարու արեւմտեան ասպետա-
կանութիւնը, համադրելով իրենց վրայ հե-
րոսութիւնն ու սրբութիւնը, սուրի և խաչի
խորհրդանշաններուն ներքեւ:

Տուն մը իշխանական, որ հինգ դարեր
շարունակ մնար հաւատարիմ իր տոհմին
մտայնութեան և աւանդներուն: Ութերորդ
դարու Մուշեղը յար և նման է չորրորդ
դարու Մուշեղին: Արեան հետ Մամիկոնե-
ան պայազատները կը ժառանգէին նոյն-
պէս ընտանիքի հերոսական ոգին: «Սուրի
երկիւղը անձանօթ է մեր տոհմին», կ'ըսէ
Վարդան:

Արշակունեաց գահին կործանումէն յե-
տոյ, նախարարական դասը հետամուտ ե-
ղաւ վերականգնելու կորսուած թագը:
Վարդանանց և Վահանանց կոիւնները անդ-
րանիկ փորձեր էին այս նպատակին ի խն-
դիր մղուած: Անոնց քաղաքական բնոյթը
որոշ է, թէ և ծածկուած եկեղեցական շքեղ
շուրջառի ներքեւ:

Պարսիկները, առանձին փափկանկա-
տութեամբ, գահազուրկ Հայոց մարզպա-
նութիւնը յանձնեցին Սիւնեաց Վասակ իշ-
խանին: Ապստամբութեան նախաձեռնողը
Վասակին էր, ներշնչուած գուցէ Բիւզան-

դիոնէն: Սակայն թէոդոս կայսեր մահով
(451), ծրագիրը կը մնար առկախուած,
քանի որ նոր կայսրը Հայերու պատճա-
ռաւ չէր ուզեր վրդովել խաղաղութիւնը
արեւելքի. մանաւանդ որ Քաղկեդոնական
վէճերը կը սպառնային արդէն տակն ու
վրայ ընել ամբողջ պետութիւնը:

Այս պայմաններու ներքեւ և իրողու-
թեան ի հաշիւ, երկու տրամադութիւններ
կը տիրապետէին առաջնորդող ուժերուն
մէջ. ըմբոստութեան արիւնտ ուղին՝ զէպի-
քաղաքական ազատութիւնը, և խոհեմու-
թեան զգուշաւոր դիրքը: Առաջին ուղ-
ութեան դրօշակիրներն էին Մամիկոնեանե-
ները, երկրորդին՝ ծանրախոհ Բագրատու-
նիք: Նախարարական շրջանի պատմու-
թիւնը արգասիքն է այս գոյգ Տուններուն:

Բագրատունիք և Սիւնիք խոհեմու-
թիւն նկատեցին նահանջի, երբ Բիւզան-
դիոն չուզեց միջամուխ ըլլալ, որպէսզի
սուրբ գործը չվիժի անխորհուրդ արկածա-
խնդրութեամբ: Դժբախտաբար ուշ էր.
յուզուած ամբոխը դիւրին պիտի չըլլար
զսպել, կրակը բռնկած էր արդէն:

Ուխտապահներու գլուխը կը գտնուէր
Մամիկոնեան կտրիճ Տունը, Արծրունեաց
հետ միասին, խոհեմներուն՝ Բագրատունիք
և Սիւնիք: «Ամենայն իրք այսպիսի գոր-
ծոց, ի բնէ յոլով Մամիկոնէիցն ազգաւ և
նոցա միաբանութեամբ ելեալ էին ի գլուխ»
կ'ըսէ պատմիչը, և «Առանց առաջնորդու-
թեան ազգին այնօրիկ և ոչ մի ինչ իրք և
գործք աշխարհիս Հայոց երթեալ էին ի
գլուխ»:

Այս կերպով ապստամբութեան և պա-
տերազմի սկսուած ձեռնարկը եւ ուխտը
խնդրոյ առարկայ կը դառնար, նախարար-
ները երկու բանակներու կը բաժնուէին.
մէկ կողմը՝ որ կ'ուզէր շարունակել սկըս-
ուած գործը, և միւսը՝ որ ձախորդ հան-
գամանքներ նախատեսելով՝ կ'ուզէր ետ
կենալ և մոռացութեան տալ ամէն ինչ:

Տեսականօրէն երկու հոսանքները զի-
րար չէին հերքեր, սակայն զործնական
գետնի վրայ կը ստեղծէին հակամարտու-
թիւններ, աղէտալի հետեանքներով:

Եթէ մեզի եկած պատմութիւններուն
վրայէն հանենք պատրանքին քօղը, ար-
դիւնք՝ առաւելաբար պատմիչներու անձ-
նական տեսութեան, իբրեւ հետեանք անց-

քերու յաջորդական ելևէջներուն, պիտի տեսնենք որ այս հակամարտութեանց խորը կայ քաղաքական երկու ներհակ մտածողութիւններ, գործելու կերպեր, ուղղութիւններ, ձգուած ամբողջ դարեւրջանի երկայնքով: Հայրենասէրներ և դաւաճաններ չէին, ոչ ալ բարեմիտ և չարագործ ուժեր, գէժ առ գէժ կանգնած: Երկու խոշոր հոսանքներ էին, նոյն նպատակին համար, տարբեր միջոցներով ընթացող, միևնոյն մարմնի հարազատ հատուածներ, բռնուած նոյն քաղաքական տենդէն:

Հայրենիքի և ազգի սէրը ինքնեկ ըզգացում է, կապուած նաև անհատական ինքնասիրութեան. միայն արատաւոր մարդիկ կրնան թափուր մնալ այդ սրբազան զգացումէն: Ինքնաճանաչ հասարակութիւններու համար վէճը հայրենասիրական սկզբունքի շուրջ չէ, այլ այն միջոցներու և արարքներու՝ որոնց շնորհիւ կ'արտայայտուի սկզբունքը:

Հայ նախարարութիւնը, անտարակոյս, հետամուտ էր քաղաքական անկախութեան, անկաշկանդ բարգաւաճելու ամենակարեւոր հանգամանքին: Ո՛չ մէկ ատեն մեր պատմութեան մէջ այնքան ճիգ ի գործ դրուած է և արիւն թափուած, օտար լուծը թօթափելու, որքան նախարարական շրջանին: Անշուշտ հայ իշխանական Տուներուն մէջ եղած են և կային մարդեր, որոնց համար հայրենիքի սահմանները կը վերջանային հոն՝ ուր կը վերջանար իրենց կալուածը: Սակայն մեծամասնութիւնը ո՛չ միայն հայրենասիրութիւն և ազգային բարձր ձգտումներ ունէր, այլ մանաւանդ զանոնք հետապնդելու անձնուիրութիւն և կորով:

Հետևաբար, ուրացութեան և դաւաճանութեան հարցը, այն հասկացողութեամբ զոր ըմբռնելի է, հազիւ թէ գոյութիւն ունէր: Ուխտապահներու զիրքը այնքան ալ նպաստաւոր չէր, մեծ պետութեան մը գէժ իրենց խիզախումին մէջ: Միև կողմէն՝ ուխտանենդները երբ սթափեցան իրենց եւրազներէն, զգացին թէ շատ ուշ էին մընացեր. չարիքը կատարած էր իր գործը, և ինչ որ իրենք կրնային ընել՝ անդառնալիօրէն վրիպած էր իրենցմէ: Աւարայրը արիւնի և մկրտութեան աւազանը եղած էր երկրի մէկ մասին. ուխտապահները զի-

տակցօրէն զիմաւորելով մահը, մարտիրոսացան, անմահութեան օրինակ ծառայելով սերունդներու, և խրատ՝ բռնաւորներուն, թէ զիրին չէր Հայ ցեղը անճիտել, անկէ խլելով իր հոգեկան ու բարոյական սրբութիւնները: Պայքարը վերջացաւ նահատակութեամբ, սակայն մին այն նահատակութիւններէն և պարտութիւններէն՝ որոնք յաղթանակներու են համազօր: Պայքարը անհաւասար էր, սկիզբը, ինչպէս կը յիշատակէ պատմիչը. քաջութեամբ ետ մղեցին թշնամիին դրօշը, բայց յետոյ ընկճուեցան բազմութեան գէժ, մանաւանդ որ ռամիկ ուժերը շուտով պիտի լքէին իրենց զիրքերը: Կը մնար իշխանական որեարը, որ Մամիկոնեան զօրավարի խրախոյսով զօտեպնդուած, զիտակցօրէն նետուեցան մահուան զիրկը, սա սրբազան մրմունջը իրենց շրթունքներուն. «Քաջութեամբ մեռուք ի վերայ աշխարհիս մեր, և մի՛ տեսցին աչք մեր կոխան ոտից պղծալից լեալ զսրբաբանս մեր»: Երկիրը հռաչեց և ողբաց ինքնուրաց քաջերու մահը, առանց սակայն թշնամիին ոտքերուն կոխան նետելու իր ազատութեան և հաւատքին դրօշը:

Մամիկոնեան Տան դրօշը, հինգ դարեր շարունակ, արեան ուղիներով վազեց գէպի քաղաքական ազատութիւնը: Բռնութեան գէժ՝ բռնութիւն, ոյժին դում՝ ոյժ, արեան փոխարէն՝ արիւն, ահա՛ դրօշին նշանաբանը: Ով որ կը կոխէր հայ հողին և անով պայմանաւոր մեր սրբութիւններուն վրայ, թշնամի էր Մամիկոնեաններու: Նախնիք Աւարայրի հերոսին տուեր են Կարմիր տիտղոսը, և անոր սերունդը, որ նոյն վեհութեամբ և նուիրումով շարունակեց անոր գործը, իրաւունք ունի նոյն այդ կոչման, իր այնքան պանծալի և յառաջամարտիկ անուններով:

Մամիկոնեանները անստգիւտ հայեր էին, հայ երկրի և ժողովուրդի արժանապատուութեան ուխտուած զինուորներ, որ անհաւասար կոիւններու մէջ ուժասպառ եղան և այրուեցան անձնագոհութեան հրդեհներուն մէջ: Իրաւ էր Կարմիրն Վարդանի տրտունջը, ուղղուած նախարարներուն. «Ծանկ ձեր միսեալ է զմեզ ի նեղ և զձեր անձինս ի բաց ունելով՝ մեր միայն ազգս պատահեալ է վշտաց մեծաց և մահուց»:

Վերջիններս ու մահերը սաստկացան, մահաւանդ Վարդանի մահէն յետոյ, և Մամիկոնեան պայագատներու սերունդը տակաւ քաշուեցաւ ասպարէզէն, երբ իրենց բախտաւոր մրցակիցը՝ Բագրատունիք, պիտի յաջողէին բարձրանալ արքայական սանդուխներէն: Բագրատունեաց տոհմին յաջթանակը պիտի ապահովուէր յետոյ նորէն Մամիկոնեաններու արիւնով: Աչոտ Մամիկոնեան, Կուրդիկ իշխանի գլուխը կըտարած՝ խալիֆային ղրկեց, Մամիկոնեան Տան վերջին շառաւիղի արեան գինով ըստանալու իր թագաւորութիւնը:

Ուրիշ էր Բագրատունեաց նկարագիրը և ընտրած ուղին. անոնք աւելի խոհեմ էին և համբերատար: Սկիզբները Բագրատունի Սմբատներ ևս, Մամիկոնեաններու նման, կը նախընտրէին իրենց ձեռքը պահել իրենց զաւոյններուն վրայ, բայց յետոյ, Աչոտներու օրով, անոնք ստիպուած էին շատ յաճախ ձեռքը տանիլ ճակատին, իրբն նշան խոնարհութեան: Մամիկոնեանները հայ խաչելութեան չողջողուն քարերն են, բարախուն սիրտը մեր ցեղին. իսկ Բագրատունիք՝ մեր իմաստութեան սիւնները:

Հակառակ այս իրողութեան սակայն, Մամիկոնեաններու արիւնով է գծուած կարմիր ակօսը մեր պատմութեան: Խոհուն գլուխ և իմացականութիւն, եթէ նոյնիսկ այս եղած ըլլայ նկարագիրը Բագրատունեաց, անօգուտ ոյժ է՝ առանց սրտի ներշնչումներուն: Նոյնիսկ դորձնական ասպարէզի մէջ՝ զգացական զեղումներն են մտքի իրական թէն ու թափը: Մամիկոնեաններու արեան սերմերէն պիտի ծլէր ու ծաղկէր յետոյ Բագրատունեաց և Ռուբինեանց փառքը:

Ի՞նչ էր որ կը խօսէր այս տոհմին մէջէն, այսքան ուժգին և յորդ: Հողին ձայնը. մի՛ մոռնաք որ Տարօնը Հայ երկրին սիրտն է, պանդէոնը մեր աստուածներուն, Քրիստոսէ առաջ և վերջ:

Հէքեաթ է Տարօնը, Մշոյ դաշտը, Սասնոյ լեռները, Սահակ-Մեսրոպի գերեզմանները կը կազմեն իր Ֆիզիոնոմիան: Մեր ստեղծագործութեան օրրանը, ռազմական կորովի կեդրոնը, ամբողջ Հայաստանը կայ մանրանկարուած Տարօնի մէջ:

Հողին ձայնը՝ տակաւին ձայնն է մեր

հնձաններուն, տուներուն, եկեղեցիներուն, աղբիւրներուն, մեր աշխատանքին, մեր երգին, մեր քրտինքին: Ոչ մէկ տոհմ այնքան ամուր, խորունկ և իրաւ լսած է այդ ձայնը, որքան Մամիկոնեան Տոհմը: Այս հողին, այս ձայններուն և ազգեցութիւններուն ծնունդն են Վարդան և Մեսրոպ:

Ի՞նչ բեկում սակայն, մեր օրերու տրտմութեան մէջէն նայիլ այս կարմիր շառանին և անոնցմով խորհրդաւորուած գաղափարականներուն: Աւարայրի յիշատակը մեզի կը վերբերէ ճշմարիտ հերոսներ և հոգիի արժէքներ. բայց մեր դարը ոսկիի, անգթութեան և խաբէութեան դարն է:

Տակաւին երէկ, Վարդանանց տօնը ուրիշ զգացումներով կը խօսէր մեզի: Իր արօրը քշող գիւղացիէն մինչև մտաւորականն ու քաղքենին, ուրիշ զգացումներով կը դիմաւորէին զայն: Անիկա անցեալ մեծագործութիւնն էր և ապագայ տեսիլքը, աւելին՝ մեր ժողովուրդին մեծ խոյանքը: Այսօր հերոսներ և սուրբեր չեն խօսիր մեզի. արժէքներ՝ որոնցմով բան մը արժած ենք մենք մեր պատմութեան մէջ:

Եկան դարեր մութ ու արիւնոտ. հայ քաղաքական ազատութեան ծիրանին յաճախ պատառ պատառ ինկաւ բռնակալներու ոտքերուն կոխան, իր ծալքերուն մէջ ծրարած երբեմն արցունք և երբեմն արիւն: Սակայն Վարդանանց ոգիին բոցը միշտ բեկեկեցաւ դարերու և սերունդներու դիմաց, լուսաւորելով մեր հերոսական յուշերը և գալիք վաղորդայնները:

Անոր համար Վարդան և Վարդանք Հայ ժողովուրդին համար անհատներ չեն, որոշ ժամանակով պայմանաւոր, այլ մարմնացումը հզօր ու անանուն գաղափարի: Ժողովուրդը պաշտամունք ունի անոնց նըկատմամբ որոնք իրեն համար մեռնիլ գիտեն: Վասնզի ինչ որ արիւնով կը գրուի, դարերու համար է:

Ե. Վ. Տ.

